

THIS STUDY WAS MADE FOR EDUCATIONAL PURPOSES.

NÁHLED ODĚVŮ NOŠENÝCH VE FRANCII V 15. A 16. STOLETÍ

Doc. Martina Hřibová

Francie v 15. a 16. stol. nebyla dominantním střediskem dobové módy jako v 17. – 19. století a svůj osobitý oděvní styl si postupně vytvářela. Přebírala mnohé prvky od severu (Burgundy), z jižní strany byl velmi silný italský (přelom 15. stol. a první dekády 16. stol.) a následně španělský vliv (od cca pol. 16. stol.).

V průběhu 15. století bylo vévodství burgundské silným a nezávislým státem. Během 100 leté války (1337 - 1453) předal francouzský král Jan II. Burgundský vévodství svému nejmladšímu synovi Filipu Tlustému, který se velmi rychle stal rivalem krále, protože i díky sňatkové politice rozšířil území od Švýcarska po severní moře. Ekonomicky nejdůležitější oblastí bylo Pays-Bas (dnes Benelux). Dvůr v městě Dijonu zastínil francouzský dvůr ekonomicky i kulturně. R. 1477 byl v průběhu burgundské války zabit poslední vévoda burgundský (Karel Tlustý) a vévodství připadlo Francii. Další části burgundského území se staly základnou pro růst Habsburské moci. Jednou z hlavních komodit Burgund byla produkce vlněných a lněných látek [8].

Oděvy 15. století

Základní složení oděvu, tedy bílé lněné spodní prádlo (košile a spodky), nohavice, těsný kabátec, svrchní kabátec různé délky a případně plášť či dlouhý svrchník, bylo pro Francouze v 15. století podobné, rozdíly spočívaly v tvarech, posunu linie pasu apod. Ke konci století byla velmi populární masivně rozšířená ramena, čehož se docílovalo pomocí silných vycpávek.

Pro dámy bylo běžné složení oděvu: bílé lněné spodní prádlo (košile), podkolenky, těsný spodní šat, svrchní šat a případně plášť či oděv plášťového typu. Nepostradatelné byly rozmanité závoje a pokrývky hlavy. V případě velmi významných životních událostí královen byl používán tradiční oděv cote-hardie (těsný šat) a přes něj oblečený bezboký surcotte (označovaný jako super-cote-hardi).

královské oděvy, Mariage de Charles IV le Bel et de Marie de Luxembourg, Grandes Chroniques de France, enluminées par Jean Fouquet, Tours, vers 1455-1460, Paris, BnF, département des Manuscrits, Français 6465, fol. 332 (Livre de Charles IV le Bel), <http://expositions.bnf.fr/fouquet/grand/f036.htm>

V průběhu 15. století dochází k významným změnám konstrukce oděvů – stříhové oddělení živůtku a sukně a k sešití dělených nohavic v zadní části (druhá pol. 15. stol.). Oblíbené bylo také bohaté nabírání a skládání, zejména svrchních oděvů, při čemž záhyby byly často pevně aranžovány přišitím k podšívce či pokladu.

Nedílnou součástí oděvů obou pohlaví byly doplňky např. různé formy tašvic, opasky a rozmanité pokrývky hlavy. Chodidla byla chráněna střevíci z usně, často obutými do pantoflí s dřevěnou podrážkou. Muži nosili i vysokou obuv (houseaux), zejména při jízdě na koni.

Muži

Pánské spodky a košile

Bílé lněné spodky nesměly u módně oděného muže narušit linii oděvu, takže se postupně zkracovaly. Lněná bílá košile T střihu s čtvercovými klíny, vloženými do podpaží rovných rukávů, dosahovala pod zadek nebo do půli stehen. Lněné podkolenky či návleky, oblékané jak na holou nohu nebo přes nohavice, sloužily jako ochrana před chladem.

1412-16, Limbourg brothers, *Tres Riches Heures du duc de Berry*, Musée Condé, Ms.65, f.6v, https://en.wikipedia.org/wiki/Tr%C3%AAs_Riches_Heures_du_Duc_de_Berry

Jean Poyer, *Hours of Henry VIII*, in Latin, ca. 1500, The Morgan Library, The Dannie and Hettie Heineman Collection; MS H.8 (f. 3v, f. 5v), <http://www.themorgan.org/collection/hours-of-henry-viii/6#>

Konec 15.stol, Saint Sebastien, Francie, Musee de Beaux Arts, Lyon, foto Hříbová

Kabátec

Módní kabátce v tomto období těsně obepínaly hrudník. Základní konstrukce vycházela z dělení na 4 horizontální díly, později byl oděv zkrácen a vertikálně rozdělen v pase. Oděv byl šněrován ve středu hrudi. Ve 40. letech si muži oblíbili mohutná vycpání ramen ve formě „balónů“ kryjících ramenní kloub. Šev rukávu byl umístěn na zadní straně paže. Původně praktické opatření, zlepšující pohyblivost, spočívalo v nesešití části rozparku v lokti a odhalení spodní košile (od 60. let).

Allegorical pedigree of a noble family. Loyset Liédet in Jehan Boutilier, *La Somme rural*, 1471, Paris, Bibliothèque Nationale de France, MS. fr 202, fol. 38 <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b8470041x/f38.item.zoom>

Dalším módním prvkem bylo postupné spojení rozparku na zápěstí s prostřihem na lokti a jeho ozdobné sešňěrování. Na počátku století měly kabátce buď nízký, nebo žádný límec. Krátce před polovinou století začal límec růst, mohl být na zádech vsazen do tvaru U či V a kabátec se rozvíral na hrudi do V, které se v dalších letech rozšiřuje.

Nohavice

Vlněné nohavice byly obepnuté kolem nohy. Pod nártem mohly mít pásek nebo měly krytou celou šlapku podšitou podešví z usně a mohly tak sloužit i jako obuv. Horní konec nohavic byl přivazován tkanicemi ke kabátci. S postupným zkracováním kabátce bylo nutno krýt rozkrok tvarovaným pruhem látky přivazovaným tkanicemi. Sešití dělených nohavic znamenalo vytvoření krytí, poklopce, jehož první vyobrazení pochází z poloviny století.

Při střihání byly díly skládány uhlopříčně na osnovu látky, aby se docílilo pružnějšího chování nohavic. Používala se široká škála barev, nebylo výjimkou ani dělení na barevně odlišné části (mi-parti, demi-parti) či aplikování výšivky.

Svrchní vrstva

Přes kabátec a nohavice pánové oblékali nejzdobnější svrchní vrstvu, která mohla na počátku století, být označována jako „jaque“, krátká se nazývala „jaquette“ s mohutnými trychtýřovitými či pytlatými rukávy. Jako protipól extrémně se zkracující *jaquette* v letech 1410 – 40, vrcholila móda dlouhých, širokých svrchníků – „houppelande“, které měly rozmanité tvary rukávů. Houppelande mohla mít rozparek vpředu, vzadu i na bocích. V pase byla houppelande nabraná do záhybů, které mohly být vytvářeny fixovány, například sešitím z mnoha dílů, jak je tomu v případě pohřebního roucha Jana Zhořeleckého. Tato svrchní vrstva mohla mít ozdoby umístěné na ramenou, např. v průramku aplikované trásně nebo prostřihávané pruhy látky.

Kdy přesně se houppelande mění na robe, je těžké odlišit, jelikož v podstatě robe byla jednou z variant houppelande – s širokými rovnými rukávy a pasem v přirozené výši. Značně široký oděv byl aranžován do malých pravidelných skladů, pravděpodobně našitých na spodní pomocnou látku. Takové zúžení si vyžádalo rozparky umístěné na bocích. Kolem let 1445 – 60 bylo módní otevřít robe na hrudi. Svrchní oděvy byly často podšívány kožešinou (beránek, kuna, veverka apod.) ale i tkaninou. Od poloviny století šviháci přestávali nosit svrchní vrstvu a oblékali krátký plášť po zadek.

Pokrývky hlavy

Kápě (chaperon) se na rozdíl od 14. stol. nenosila nasazená tradičně, ale otvor původně umístěný kolem obličeje se nasadil na hlavu. Vlastní hmota kápě se pomocí cípu mohla aranžovat okolo hlavy. Následující variací bylo přidání vycpaného válce okolo hlavy (od cca 1440 do 1465). Chaperon byl postupně nahrazován plstěnými klobouky a čapkami, předchůdci baretů (bonnet), které se výrazně rozšířily od 60. let. Od 90. let baretů převládly.

Ženy

Spodní vrstvy

Přesná konstrukce dámských košil (chemise) není známa. Dlouhé košile šité z bílého lnu měly dlouhé volné rukávy. Ze zatím dostupných obrazových materiálů nevyplývá, že by měly manžety, naopak jsou zobrazovány s volnými dolními konci dosahujícími k zápěstí nebo kousek pod něj. Výstřih se přizpůsoboval svrchním vrstvám tak, aby nebyl patrný. Na

iluminaci z Le Roman de la Rose (MS 195) jsou ve výstřizích patrné náprsenky pod oděv, nikoliv košile, což bylo v druhé polovině 15. století běžné řešení. Před chladem ženy chránily šité vlněné či lněné podkolenky, přivázané podvazky pod kolena.

1412-16, Limbourg brothers, Tres Riches Heures du duc de Berry, Musée Condé, Ms.65, f.2v, https://en.wikipedia.org/wiki/Tr%C3%AAs_Riches_Heures_du_Duc_de_Berry

Lněná košile a černé vlněné podkolenky přivázané podvazkem pod kolemy. Le Roman de la Rose, made for Louise of Savoy (OXF, Bodleian, MS. Douce 195) French, late 1487-95, <http://image.ox.ac.uk/show?collection=bodleian&manuscript=msdouce195>

Beaulieu et al. se domnívají, že ženy z vnitřní strany košile mohly našít kulaté polštářky pro vytvarování poprsí [1]. Veniel uvádí použití pruhu látky, obtáčeného přes košili ke zpevnění prsou a udržení vycpávek v požadované poloze [2]. Zajímavý námět poskytuje vyobrazení noční scény z manuskriptu Le Cœur d'Amours (f. 55, 1457), kdy v rozevřeném šněrování spodního šatu je vidět košili s vsadkou či jiným způsobem kryté poprsí. Nošení malých lněných spodků bylo zřejmě výjimečné.

Le Cœur d'Amours, René z Anjou, cod. 2597 Rakouské národní knihovny, f. 55, 1457, <http://enkidoublog.com/2014/05/03/le-flou-dans-l-art-pictural-ou-leloge-de-la-myopie/capture-decran-2014-05-02-a-06-15-35/>

Spodní šat (cotte)

Tato vrstva, oblékaná na košili, je patrná na letních scénách zachycujících oděvy pracujících žen a služebnic. Mohla se lišit délkou rukávů. Letní verze mohly být zcela bez rukávů. Tento šat byl obvykle spínán ve středu hrudi spirálovým šněrováním, známo bylo i šněrování na boku. Spodní šat byl pravděpodobně šit z vlněných látek podšitých lnem a v případě letních verzí pouze ze lnu. Na počátku 15. století těsný šat pozvedával poprsí, kolem poloviny století vládla móda přirozených proporcí a na konci 15. století a v průběhu 16. století byla ženská hrud' záměrně zplošťována a živůtek byl vyztužován. Živůtek se konstrukčně oddělil od sukně. Výstřih oděvu se lišil dle zrovna panujících preferencí. Oděv dosahoval k vršku střevců. K rukávům oděvu mohly být špendlíkem připínány návleky na ruce vytvořené např. z brokátu v případě zdobení či naopak z pevných materiálů pro pracující ženy.

1412-16, Limbourg brothers, Très Riches Heures du duc de Berry, Musée Condé, Ms.65, f.6v, https://en.wikipedia.org/wiki/Tr%C3%AAs_Riches_Heures_du_Duc_de_Berry

Medieval Manuscript Images, Pierpont Morgan Library, Hours of Anne of France. MS M.677 fol. 211r, <https://www.pinterest.com/pin/48406665927555855/>

Jean Poyer, Hours of Henry VIII, in Latin, ca. 1500, The Morgan Library, The Dannie and Hettie Heineman Collection; deposited in 1962, given in 1977, MS H.8 (fol. 3v), <http://www.themorgan.org/collection/hours-of-henry-viii/6#>

Jean Poyer, Hours of Henry VIII, in Latin, ca. 1500, The Morgan Library, The Dannie and Hettie Heineman

Collection; MS H.8 (fol. 6v), <http://www.themorgan.org/collection/hours-of-henry-viii/6#>

Svrchní šat

Přes vnitřní šat byla nošena další vrstva, která mohla být z vlny, aksamitu, brokátu dle movitosti nositelky a její rodiny. Na počátku století oděv těsně obepínal tělo, případně měl těsné rukávy a pachy. Druhým oblíbeným svrchním oděvem byla houppelande obdobného tvaru jako u mužů. Byla bez rozparků, mohla mít vlečku a vysoký límec (před 30. lety). Charakteristický výstřih do V a ve zvýšeném pase umístěný široký opasek byl znakem robe. Robe bývala podložena kožešinou, nejčastěji zobrazovanou v bílé, šedé a černé barvě. Podle panující módy se lišil tvar výstřihu a šířka rukávů. Oděv mohl mít vlečku, která se v případě tance mohla zasunout za opasek a sukně tak byla zkrácena na vhodnou délku. Podle Beaulieu et all. se do výstřihu na hrudi mohla vkládat vsadka – tzv. „piece“ špendlená na spodní šaty [1]. Na konci století byl v oblibě zakulacený a následně hranatý výstřih jako přechod k renesančním oděvům. Šněrování svrchního šatu znázorňuje např.

Bodleian Library MS. Douce 195 Guillaume de Lorris and Jean de Meung, Le Roman de la Rose, in a manuscript made for Louise of Savoy, mother of Francis I, with many miniatures in the style of Robinet Testard, French, late 15th century, <https://www.pinterest.com/pin/485544403547046383/>

Doplňky, pokrývky hlavy, šperky a obuv vzhledem k rozsahu článku není možno detailně popsat specifikovat a budou pouze naznačeny u jednotlivých období. Stručně je lze rozdělit na roušky oblíbené staršími dámami spíše z lidových vrstev, čepce jedno a dvojrohé a točenky (vycpané válce). Populární byl též chaperone. Oděv dále dotvářely drobné doplňky jako rukavice, stužky do vlasů, hřebeny, růžence apod.). Změny módy byly v 15. stol. velmi časté a proto je nemožné je popsat všechny detailně. Pro zjednodušení je stylově možno rozdělit toto století na následující hlavní období:

Přechod od 14. století, první dekáda 15. století

Konstrukční řešení svrchních oděvů plášťového typu, zejména houppelande, zůstává podobné předchozímu století, tedy základní T tvar střihu a rozšíření sukně pomocí vložených klínů. U oděvů typu houppelande postupně zmizelo prostřihávání rukávů a dolních částí oblečení. Široké rukávy byly nahrazovány pytlatými. Těsný dámský vnitřní oděv (cote-hardi) byl obdobný jako v předchozí době, ale sukně byla plnější. Do módy přišly turbanovité pokrývky hlavy rozšiřující hlavu výrazně do stran (točenky). Muži byli velmi tvůrčí při vymýšlení metod nasazení a zdobení kápí [3].

1410 - The Book of the Queen - by Master of the Cite Des Dames, The British Library, London,

<http://frenchrenaissancecostume.com/picture-galleries/15th-century/>

Krb, Francie, poč. 15.stol, Musée national du Moyen Age, Paris, foto Hřibová

První polovina 15. století

Stále zůstalo populární používání velkého množství látek. Oděvy, i mužské, dosahovaly nejen k zemi, ale mohly mít i vlečku. Pánská kápě přešla spíše v klobouk, který měl pevnou základnu (vyztužený chaperone). Rukávy byly vsazeny hlouběji do průramku. Dámské houppelande byly obecně volnější, s hlubokým výstřihem a velmi vysoko posazeným pasem. Dámské pokrývky hlavy byly velmi široké např. do srdčitého tvaru či do tvaru dvou rohů. Závoj, položený přes čepec, mohl být podepřen drátěnou konstrukcí a vytvořit tak základ pro tzv. motýlí čepec [3].

Příkladem může být tapiserie Promenade d'amoureux (1420, Promenade d'amoureux, Le concert, Musee de arts decoratives, Paris, foto Hřibová). Turban pána v popředí má prostřihávané okraje a je silně vyztužen. Modrý houppelande podšitý hnědou kožešinou je prodloužen do vlečky.

Pozdní 15. století (cca 1450- 1490)

Druhá polovina 15. století byla dobou největšího rozkvětu pozdní formy gotického umění, kdy vznikalo velké množství rozličných variací a módních výstřelků. Nejviditelnější změny prodělal mužský oděv. Kápě a jeho aranžované variace byly nahrazeny klobouky. Mužská postava měla velmi široká, vycpávaná ramena, úzký pas a bohatě nabrané a skládané oděvy byly střiženy jako velice krátké, končily jen kousek pod pasem. Dlouhé svrchníky se stále nosily, ale byly užší, jejich záhyby byly tužší. Zajímavé byly vysoké stojací límce. Střevíce (poleyns) měly dlouhé a úzké špice zejména v 50. až 70. letech. Mezi původně dělené na koso střižené vlněné nohavice byl vložen klín a toto bylo sešito. Pouze vpředu byl ponechán tzv. padací most usnadňující oblékání. Nohavice byly přivazovány ke kabátci (pourpoint) pomocí tkanic (points), která měla kovová nákončí (aiguillettes) [3].

Dámské čepce nabývaly rozličných tvarů, např. vidlicové nebo tzv. motýlí. O čepci, dnes označovaném jako henin (jednorohý vysoký čepce), se traduje, že jej na francouzském dvoře zavedla manželka Karla VI, Anna Bavorská (+1435). Převládá teorie, že vyztužení čepců bylo vytvořeno košíkářskými metodami z rákosí či jiných travin, ale teoreticky byl možný i tvarovaný pergamen, useň či papír. Očko na vysokém čele bylo součástí „čelenky“ označované jako frontlet, která stahovala vlasy z čela, podpírala drdol a pomáhala tak stabilizovat vysoký čepce na hlavě. Rozšířené byly i zkrácené heniny. Závoje mohly mít drátem vyztužené okraje a připínaly se k čepci ozdobnými špendlíky.

Heures d'Étienne Chevalier, enluminées par Jean Fouquet, Musée Condé, Chantilly, © R.-G. Ojeda, RMN / musée Condé, Chantilly, <http://expositions.bnf.fr/fouquet/grand/f076.htm> a <http://expositions.bnf.fr/fouquet/grand/f103.htm>

Různé typy pokrývek hlavy, zejména je dobře patrný „frontlet“ na ženě v zeleném těsném oděvu, Allegorical pedigree of a noble family. Loyset Liédet in Jehan Boutilier, La Somme rural, 1471, Paris, Bibliothèque Nationale de France, MS. fr 202, fol. 25v <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b8470041x/f38.item.zoom>

Rukávy dámských svrchníků byly úzké, často s širokým kožešinovým lemem, široký kožešinou nahoru otočený límec lemoval výstřih (decolletage) tvaru V na prsou, na zádech vybíhal až k opasku. Výstřih mohl být krytý náprsenkou (chemisette). Opasek byl široký a pravděpodobně zakrýval šev dělicí živůtek a velmi dlouhou sukni. V tomto období přišly do módy široké náhrdelníky.

1464, Le Recueil des hystoires de Troyez, composé par venerable homme RAOUL LE FEVRE, f.97, Bibliothèque nationale de France, Département des manuscrits, Français 59, <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b9059224k/f97.item.zoom>

1450 - FRENCH SCHOOL - June, May, A Street Scene, from the Hours of the Duchess of Burgundy, <http://frenchrenaissancecostume.com/picture-galleries/15th-century/>

Sainte Marguerite et Olibrius, dit aussi Marguerite gardant les moutons, Heures d'Étienne Chevalier, enluminées par Jean Fouquet, Paris, musée du Louvre, département des Miniatures et Enluminures, M. I. 1093, © Photo RMN, <http://expositions.bnf.fr/fouquet/grand/f122.htm>

Banquet de Charles V le Sage, Grandes Chroniques de France, enluminées par Jean Fouquet, Tours, vers 1455-1460, Paris, BnF, département des Manuscrits, Français 6465, fol. 444v. (Livre de Charles V), <http://expositions.bnf.fr/fouquet/grand/f049.htm>

Guillaume Jouvenel des Ursins (1401-1472), Jean Fouquet, vers 1460-1465, Paris, musée du Louvre, département des Peintures, Inv. 9619, photo Hřibová

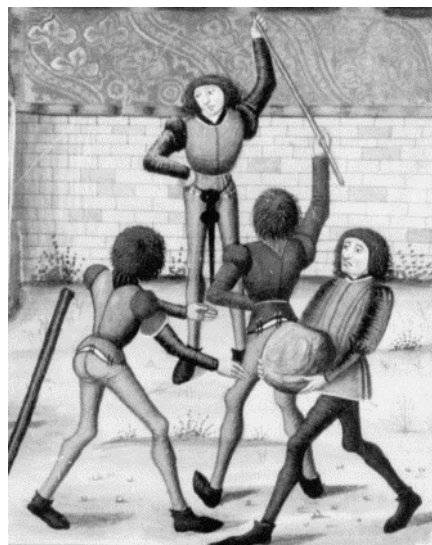
Bibliothèque nationale de France, Français 2829, detail of f. 47v. Le Livre des faiz monseigneur saint Loys, France, 4th quarter of the 15th century.

1464, Le Recueil des hystoires de Troyez, composé par venerable homme RAOUL LE FEVRE, f.26, Bibliothèque nationale de France, Département des manuscrits, Français 59, <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b9059224k/f26.item.zoom>

1473-1480 - from Les Fais de le Dis des Romains et de autres gens - attributed to Maitre Francois, <http://frenchrenaissancecostume.com/picture-galleries/15th-century/> (2x)

1473-1480 - from Les Fais de le Dis des Romains et de autres gens - attributed to Maitre Francois, <http://frenchrenaissancecostume.com/picture-galleries/15th-century/>

1464, Le Recueil des hystoires de Troyez, composé par venerable homme RAOUL LE FEVRE, Bibliothèque nationale de France, Département des manuscrits, Français 59 a 32, <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b9059224k/f26.item.zoom>

1484 - Presentation of the Dauphin to the City of Paris - by Auvergne Martial de Paris, <http://frenchrenaissancecostume.com/picture-galleries/15th-century/>

1488-89 - The Queen presenting the prize for a jousting tournament, from Livre des Tournois de Rene d'Anjou, http://www.allposters.com/-sp/Fr-2692-F-70V-the-Queen-Presenting-the-Prize-for-a-Jousting-Tournament-Posters_i9039625_.htm

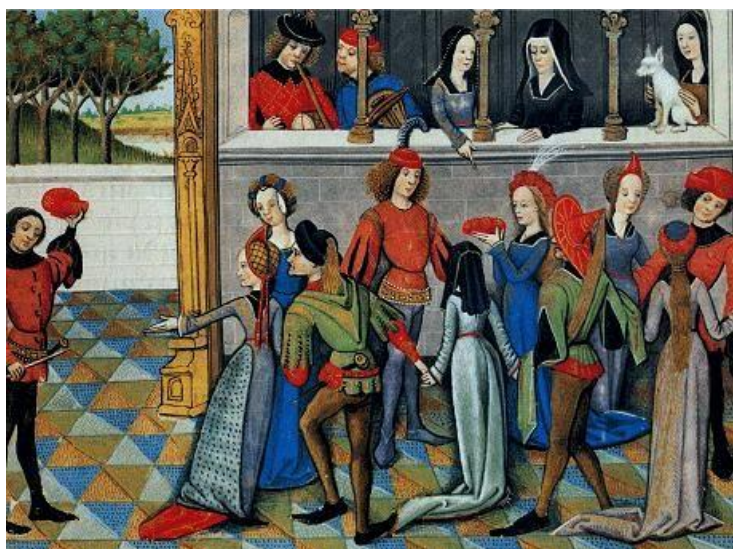

1489 - Illustration from "The Farce of Master Pathelin, <http://frenchrenaissancecostume.com/picture-galleries/15th-century/>

Přechodové období k 16. století

U mužů se poprvé objevila kolem výstřihu a na koncích rukávů košile pod kabátcí. Svrchní kabátec mohl být od krku do pasu otevřený a dosahovat jen ke kolenům. Široké róby měly otočené přednice a dlouhé trubkovité visací rukávy s prostřihy v oblasti loktů. Původně nošené špičaté střevíce (poulaines, poleynes, cracowes) byly nahrazeny střevíci s širokou, čtvercovou špicí (sabbatons). Tato móda měla údajně původ ve Flandrech kolem r. 1470. Muži nosili vlasy po ramena, na nich byla šikmo posazená malá čepička. Klobouk s širokou krempou byl někdy nošen na čepičku, ale častěji byl aranžován na rameni.

Ženy opustily módu vlasů pečlivě skrytých pod čepce, ale naopak nechávaly vlasy v týle spadat volně. Výstřihy byly čtvercové. Sukně byly kratší, dosahovaly pouze k zemi nebo byly jen lehce delší. Stále byly oblíbené široké pláště jako svrchníky. I ženy si oblíbily nošení střeviců s širokou špicí [3].

Le Roman de la Rose Made for Louise of Savoy (OXF, Bodleian, MS. Douce 195) French, late 1487-95, f.7
<http://image.ox.ac.uk/show?collection=bodleian&manuscript=msdouce195>

1490 - Portrait of Margaret of Austria, - Jean Hey (Master of Moulins), <http://www.metmuseum.org/toah/works-of-art/1975.1.130>

1490-1500 - A lover addressing three ladies, from Poems of Charles of Orleans and other works by MASTER of the PRAYER BOOKS;

1495-98 - Young Love in the Spring Illuminated by the Master of Philippe of Guelders and

the Master of Jacques de Besançon, <http://frenchrenaissancecostume.com/picture-galleries/15th-century/>

Roman de la Rose, Bodleian Library, MS Douce 195 pg 18 by Guillaume de Lorris and Jean de Meung, French, late 15th century.
<https://www.pinterest.com/pin/361836151287391720/>

date unknown - FRENCH SCHOOL - Dance of the shepherds, from the Hours of Charles of Angouleme

date unknown -
FRENCH SCHOOL;
Gathering Grapes, detail
of The Grape Harvest
(tapestry), Musée
national du Moyen Age,
Paris, foto Hřibová

pasák ovcí nebo sviní,
Francie, konec 15.stol,
Musée national du
Moyen Age, Paris, foto
Hřibová

Oděvy 16. století

První čtvrtina 16. století

Na konci 15. století a zejména na počátku století 16. panoval ve Francii silný vliv italské módy, díky válečným výpravám Karla VIII. a zájmu krále Františka I. o renesanční italské umění. Příklad je zjevný na tapisérii La dame a la licorne, kdy oděvní dámy vlevo je velmi blízké italským vzorům s úzkými dělenými přivazovanými rukávy a přestřižením oděvu v pase. Dáma vpravo má oděv dle francouzského stylu. Též tapisérie se scénou z legendy o sv. Etienovi ukazuje oděv s italskými prvky (např. přivazování rukávů) v případě muže přidržujícího žebřík dámě. František I. přinesl do Francie módu Florencie, Janova, Benátek a Milána používající hedvábné podkolenky a drahá hedvábí a aksamity dovážené z Itálie. Nelze opomenout ani vliv specifického oděvu námezdných vojáků ze švýcarských kantonů a německých zemí. Základní složení oděvů se příliš nelišilo od předchozího století.

konec 15.stol., La Dame a la licorne, Musée National du Moyen Age, Paris, foto Hřibová

legenda o St Etiennovi, choir hanging, Brussels, c 1500, wool and silk. Musée national du Moyen Age, Paris, foto Hřibová

Pánské oděvy

Lněné bílé spodky byly krátké, v pase stahované šňůrkou. Došlo k oddělení podkolenek a krátkých kalhot, přivazovaných ke kabátci. Mohly být pruhované či každá nohavice jinak zdobená po vzoru žoldnéřů. Objevily se první náznaky krytí. „Venetians“ nebo „chausses en tonnelet“ byly těsné, dosahovaly ke kolenům, ale v průběhu století nabývaly různých tvarů a jmen [10].

1522, Passion du Christ, Chapagne, Musee des art decoratives, Paris, foto Hřibová

Poč. 16.stol, Les Bucherons, atelier Jehana Greniera, Tournai, Musee de arts decoratives, Paris, foto Hřibová

1520, Le Depart de l'Enfant prodigue, Tournai, Musée National du Moyen Age, Paris, foto Hřibová

Košile mohly mít okraje bohatě nabírané a zdobené barevnou výšivkou. Kabátce byly těsné kolem hrudi, původně vysoký stojací límec se postupně snížil až do hlubokého a širokého lodičkového či obdélníkového výstřihu. Velmi oblíbené bylo výrazné zdobení hrudi v několika řadách či sloupcích. Záda kabátce byla často vytvořena z levnější látky, než přední strana. Novinkou byly prostřihy, kterými byla vidět košile či ozdobná látka. Již v r. 1518 členové rodiny Guise nosili prostřihávané kabátce podobně jako landsknechti. Přes kabátec mohli pánové oblékat střední vrstvu – sayon či casaque. Sayon v délce nad kolena měl dlouhé rukávy a plochý límec. Casaque, nepřepásaný svrchník rozstřižený na stranách a zavázaný stuhou, byl v délce nad kolena a měl krátké rukávy. Svrchní vrstva plášťového typu nabývala rozličných tvarů. Dlouhé svrchníky, typu robe či gown, nosili jen staří pánové nebo byly používány jako znaky speciálních funkcí. Oblíbeným svrchníkem byla zdobená chamarra zřejmě podle italských vzorů, otevřená vpředu, podložená kožešinou nebo kontrastující hedvábnou tkaninou [10].

Na počátku století oblíbené střevíce s širokou špicí byly postupně nahrazovány štíhlejšími tvary – nejprve nízkými escaffignon s širokou patou, pak eschapins s prostřihy na svršku.

Po roce 1515 bylo populární nošení bradky. Původně delší vlasy se po r. 1521 začaly zkracovat. Populární pokrývka hlavy, se zvednutým okrajem zdobeným emblémem, přišla z Florencie (toque). Oblíbené byly i ploché barety (ballets), často zdobené perím páva či pštrosa [10].

Poč. 16. století, Les vendanges, Tournai, Musée de arts decoratives, Paris, foto Hřibová

1520, le Depart de l'Enfant prodigue, Tournai, Musée National du Moyen Age, Paris, foto Hřibová

1520, le Depart de l'Enfant prodigue, Tournai, Musée National du Moyen Age, Paris, foto Hřibová

1520, Tapiserie Arts liberaux, Arithmetique, Tournai, Musée National du Moyen Age, Paris, foto Hřibová

1520, Tenture de l'Histoire de David et Bethsabée, château Ecuën, Musée de la Renaissance, foto Hřibová

1522, retable de la Passion du Christ, Chapagne, Musée des arts decoratives, Paris, foto Hřibová

1522, retable de la Passion du Christ, Châpagne, Musée des arts décoratifs, Paris, foto Hřibová

1520, Tenture de l'Histoire de David et Bethsabée, château d'Écouen, Musée de la Renaissance, foto Hřibová

Oděvy žen

Dámské svrchní oděvy měly nejčastěji obdélníkové výstřihy vpředu, na zádech je možno nalézt hluboký V výstřih, který mohl být ozdobně šněrován, jak dokazuje např. již zmíněné vyobrazení z legendy o St. Etiennevi. Na počátku století byly výstřihy poměrně vysoké, později klesly a rozšířily se do stran. Zapínání francouzských oděvů bylo nejčastěji ve středu hrudi či na zádech. Vyšší vrstvy mohly mít oděvy spínané na očka a háčky. Rukávy byly na počátku století rozměrné, široké kolem zápěstí a podložené kožešinou. Vnitřní rukávy mohly být součástí spodního oděvu nebo připínány doplněk, jak je známo z pozdějšího období. Kolem 20. let bylo oblíbené položení černé náprsenky přes svrchní šat [6, 10].

Dámy běžně nosily opasky, často ukončené korálky nebo střapcem, případně šerpu uvázanou na uzlu. Spodní oděv měl většinou též obdélníkový výstřih, který byl patrný ve výstřihu svrchního šatu. Předpokládá se lemování okrajů šatu drahými látkami, často v černé barvě. Košile měla též většinou obdélníkový výstřih, úzké rukávy a mohla příležitostně vykuknout z výstřihu, jak ukazují obrazové prameny - the scenes of Court: gallant scene (1500-1520, Musée National du Moyen Age, Paris). Nejtypičtější pokrývkou hlavy byl tzv. touret. Skládal se zřejmě z vnitřní čepičky, která mohla mít řasený okraj, a čepce a svrchní látky na pomezí otevřené kápě a závoje. Okraje mohl mít zdobené drahými kameny. Lidové vrstvy nosily bílé lněné čepičky.

cca. 1500 - Tapestry of the scenes of Court: gallant scene – Musée National du Moyen Age, Paris, foto Hřibová

1520, Tenture de l'Histoire de David et Bethsabée, château d'Écouen, Musée de la Renaissance, foto Hřibová

1520, Tenture de l'Histoire de David et Bethsabée, château d'Ecen, Musée de la Renaissance, photo Hřibová

Cca 1500 - Book of Chess Lovers, Louise de Savoy
- <http://frenchrenaissancecostume.com/picture-galleries/16th-century-1st-quarter/>

1500 (approx) - Louis XII (1462-1515) et d'Anne de Bretagne (1476-1514), zdroj: <http://frenchrenaissancecostume.com/picture-galleries/16th-century-1st-quarter/>

1518 - Portrait of a woman - Andrea del Sarto, zdroj: <http://frenchrenaissancecostume.com/picture-galleries/16th-century-1st-quarter/>

1520 (approx) - Claude de France & daughters, zdroj: <http://frenchrenaissancecostume.com/picture-galleries/16th-century-1st-quarter/>

Guillaume Regnault a Guillaume Chaleveau, náhrobek Louise de Poncher a Robine Le Gendre, 1523 v Saint-Germain-l'Auxerrois, Paris, nyní Louvre, Paris, foto Hříbová

Druhá čtvrtina 16. století

Po r. 1525 má španělská móda silný zjednodušující vliv na francouzské odívání. Tento efekt se více zdůraznil na konci vlády Františka I. a zejména za vlády Jindřicha II., který měl v oblibě černé oblečení zdobené zlatem. Kabátce byly podle španělské módy těsné, se stojáčky, úzkými rukávy. Mezi lety 1540 – 1575 mužský oděv prodělal pomalou transformací. Půjčil si prvky vlámské a španělské, zatímco italské opustil. Kalhoty byly vylepšeny kapsami, ve kterých se nosily hodinky. Chamarra byla zaměněna za španělský plášť. Vousy byly sestřiženy do špice. Nadkolenky byly prodlouženy, přivázány ke kalhotám a byly pleteny z hedvábí.

Za vlády Jindřicha II. (1547 – 1559) dochází k postupnému hledání vlastního oděvního stylu, k čemuž napomohl i rozvoj textilního průmyslu a státní omezování importovaných materiálů. Vývoj byl přerušen v době vlády Karla IX., kdy celkově uvolněná morálka, občanská válka a pronásledování vedla k vulgarnosti. Oděvy byly italizovány a ostentativně extravagantní [10].

Dámské oděvy

V tomto období nosily dámy oděvy s velmi hlubokými a ve středu hrudi nahoru prohnutými dekolty. Kolem 30. - 40. let vzrostla popularita zdobení živůtků, což bylo později jednou z charakteristik francouzské módy. Linie pasu se postupně prohýbala směrem dolů, aby později mohla být tvarována do špice. Rukávy byly rozměrné, u zápěstí otočené rubem nahoru odhalující drahou podšívku a vnitřní rukávy. Vzrůst oblíbenosti zdobení se projevil i na dekoracích rukávů v podobě výšivek, nášivek a prostřihů. Velké množství variant rukávů se vyvinulo ve 40. a 50. letech. Sukně byly bohaté, zdá se však, že nebyly podloženy vyztuženými spodnicemi, nebo byly úzké. Ve 40. letech přišly do módy zdobené náprsenky, často se stojacím límcem, obvykle zakončené řasením. V následujícím období byly parlety velkým hitem. Dámy nosily náhrdelníky, často i několik najednou. Náhrdelníky mohly být špendleny k živůtku a vytvářely tak ozdobné křivky. Většina pokrývek hlavy jsou tourety v různých variantách [6, 10].

1520s, Portrait of Renée de France (1510-1574), Corneille de Lyon, zdroj: <http://www.christies.com/lotfinder/LargeImage.aspx?image=http://www.christies.com/lotfinderimages/d50174/d5017415x.jpg>

1525, Book of hours, February, Master Jean de Mauleon, zdroj: <http://frenchrenaissancecostume.com/picture-galleries/16th-century-2nd-quarter/>

1525, Book of hours, May, Master Jean de Mauleon, zdroj: <http://art.thewalters.org/detail/77759/leaf-from-book-of-hours-40/>

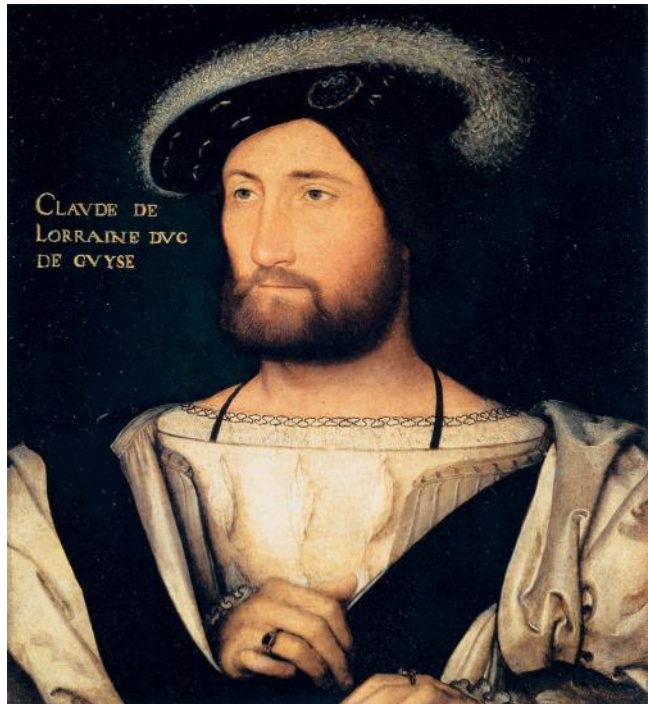

1525, Mme Canaples, Jean Clouet, SCOTTISH NATIONAL GALLERY, zdroj: <https://www.nationalgalleries.org/collection/artists-a-z/c/artist/jean-clouet/object/madame-de-canaples-marie-dassigny-1502-58-ng-1930>

1527, Marguerite d'Angoulême, Jean Clouet, Walker Art Gallery, http://jeannedepompadour.blogspot.cz/2012_09_01_archive.html

Cca 1527, František I. Jean Clouet, Musée de Louvre, Paris, foto Hřibová

1528-30, Claude of Lorraine, Duke of Guise, Jean Clouet, Galleria Palatina (Palazzo Pitti), Florence, <http://www.wga.hu/frames-e.html?/html/c/clouet/francois/>

cca 1530, Eleonora, Queen of France, Joos van Cleve, Kunsthistorisches museum Wien, foto Hřibová

1530s - Portrait of Marguerite d'Angoulême - Bibliothèque Nationale, Paris, zdroj <http://www.morgandonner.com/2013/12/16th-century-shirt/>

1536 Lady, Master A. W., Victoria and Albert Museum, zdroj: http://www.gogmsite.net/the_early_1500s_-_up_to_155/1536_lady_by_master_a_w_vic.html

1537, Mary de Guise, Corneille de Lyon, Scottish National Portrait Gallery, zdroj: <https://www.nationalgalleries.org/collection/artists-a-z/artist/corneille-de-lyon/object/mary-of-guise-1515-1560-queen-of-james-v-pg-1558>

Třetí čtvrtina 16. století

Oděvy v tomto období byly dekorativní a extravagantní. Francouzská móda byla silně ovlivněna španělskými vzory, avšak upravenými dle vlastního vkusu – hluboké výstřihy. Okružní převzaté ze španělského stylu odívání bylo ve Francii obvykle menších rozměrů a z prostého plátna. Z původního nabíraného okraje košile se vyvinul tzv. ruche (po r. 1550) a po r. 1575 se stal samostatným okružím.

Kolem 50. let byly živůtky zdobené řadami prýmků na horním okraji a svisle ve středu hrudi. V 60. letech tuto módu převzala střední vrstva společnosti. Živůtek se v pase postupně prodlužoval do špice. Zdobené rukávy mohly být krátké, kombinované s vyššívanými či prostřihávanými vnitřními rukávy. Též byly oblíbené španělskou módou ovlivněné dlouhé rukávy spínané knoflíky. V 60. a 70. letech byly rukávy těsné kolem zápěstí s rostoucím nabíráním na rameni a proto byly označovány jako „skopové nohy“.

Dámy nosily zvonové sukně podložené vyztuženými spodnicemi a možná i malými rohlíky. Z tohoto spojení se vyvinula tzv. francouzská či kolová podpěra. Svrchní sukně mohla být vpředu otevřená odhalující zdobenou spodnici.

Náprsenky s vysokými stojáčky zakončenými okružím byly důležitou součástí oděvu. Náprsenky mohly být vytvořeny z průhledných tkanin, zdobené výšivkami či aranžovány do tvarů sítěk. Kromě náhrdelníků byly oblíbené prosté perlové náušnice a ozdobné opasky, na které si zejména středostavovské ženy zavěšovaly tašvice.

V 60. a 70. letech ženy vplétaly do účesů stužky, perly či brože, či nosily malé čepečky. Vlasy byly sčesány do stran a lehce zvednuté nad čelem. Pokrývky hlavy se zmenšovaly a více odhalovaly vlasy. Pracující ženy stále nosily prosté lněné zavítí. Pánové si oblíbili tzv. husí břich a krátké kalhoty tzv. culots [6, 10].

1550, Diane de Poitiers, podle Françoise Cloueta, zámek Versailles, zdroj: http://www.gogmsite.net/the_middle_1500s_-_1550_to/_minialbum_diane_de_poitiers/ca_1550_diane_de_poitiers_a.html

1550, Portrait of a Woman, CORNEILLE de Lyon, The National Gallery, London, zdroj: http://www.nationalgallery.org.uk/cid-classification/classification/picture/attributed-to-corneille-de-lyon,-portrait-of-a-woman/277598/*/moduleId/ZoomTool/x/192/y/0/z/1

1550, Françoise de Breze, Duchess de Bouillon, François Clouet, soukromá sbírka, zdroj: http://www.gogmsite.net/the_late_farthingle_era_fr/the_middle_1500s_-_1550_to/_1550_francoise_breze_1518_.html

Cca 1550, Louise de Rieux, atelier Corneillia de Lyon, Musée du Louvre, Paris, foto Hřibová

1550-59, Marguerite of France (1523-74) Duchess of Berry, zdroj: http://jeannedepompadour.blogspot.cz/2012_09_01_archive.html

1565, An Unknown Noblewoman, Pieter Jansz. Pourbus (1524 - 1584), Weiss Gallery, zdroj: <http://www.kimiko1.com/research-16th/FrenchHood/1560/UnNblwmnPourbus1565.html>

1550, atelier Corneille de Lyon, François de Guerrier, Louvre Paris, foto Hřibová

1553, Marriage of Diane de France to Duc le Castro, zdroj: <http://frenchrenaissancecostume.com>

1553, Dauphin, budoucí král François II, připsáno Leonardu Limosinovi, Musée du Louvre, Paris, foto Hřibová

1555 (approx) - Catherine de' Medici, wife of Henry II. of France, zdroj: <https://www.pinterest.com/pin/103864335132145516/>

1556, Portrait du connatable de Montmorency, Leonard Limosin, Musee du Louvre, Paris, foto Hřibová

1557, Leonard Limosin, Plaque- Francois de Lorraine, duc de Guise, Louvre, Paris, foto Hřibová

1559, Mary Queen of Scots, škola Françoise Cloueta, Victoria and Albert Museum, London, foto Hřibová

1560, Isabel Valois, Alonso Sanchez Coello, Kunsthistorisches museum Wien, foto Hřibová

1560-65, Leonard Limosin, Eleonore d Autriche, chateau Ecuen, Musee de la renaissance, foto Hřibová

1550-60, Francois de Lorraine, Atelier Françoise Cloueta, Musee du Louvre, Paris, foto Hřibová

1566, Charles IX, King of France, François Clouet, Kunsthistorisches Museum, Wien, GG_75, zdroj: <https://www.pinterest.com/pin/439382507370646665/>

1561, Charles IX of France, Kunsthistorisches Museum, Wien, zdroj: <http://www.wga.hu/frames-e.html?/html/c/clouet/francois/>

1562, Pierre Quthee Francois Clouet, Musee du Louvre, Paris, foto Hřibová

1565, Pierre Forget, atelier Françoise Cloueta, Musee du Louvre, Paris, foto Hřibová

1565, Claude de Beaune, Francois Clouet, Musee du Louvre, Paris foto Hřibová

1570, Madeleine le Clerc du Tremblay, Francois Clouet, Weis Gallery, zdroj:
https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Madeleine_Le_Clerc_du_Tremblay_1570_Clouet.jpg

1572, Germain Pilon, náhrobek Valentine Balbiani, Musee du Louvre, Paris, foto Hřibová

1575, Bourges a Lyon, Civitates Orbis Terrarum, Braun a Francois Hogenberg, zdroj: http://historic-cities.huji.ac.il/france/bourges/maps/braun_hogenberg_II_10_2_b.jpg

1575, Theatre des differents cites du monde, Lugdunum, Braun a Francois Hogenberg, Musee Gadagne, Lyon, foto Hřibová
date unknown, Temple de Lyon, zdroj: <http://web.comhem.se/~u41200125/bilder/templateLyon.jpg>

Poslední čtvrtina 16. století

Toto období se vyznačovalo velkými extrémy francouzské módy. Oděvy se staly mohutnější, tužší a většina prvků byla přehnaná do extrémů.

Živůtek dámského oděvu byl v pase prodloužen do špice, který často byl dále umocněn věčkovým otevřením ve středu hrudi a odhalujícím tak spodní oděv či vsadku. Ovšem i uzavřené živůtky s vysokým límcem byly populární. Rukávy oděvu rovněž získaly přemrštěné rozměry, protože hlavice byly rozměrné, často zdobené prýmkami, mašlemi apod. Kolem zápěstí byly rukávy těsné a v ploše mohly být ozdobně prostřihávané nebo prosekávané. Rozšířené také byly rukávy částečně otevřené a odhalující tak spodní vrstvu či krátké rukávy nebo jen rohlíky na ramenou. V 80. letech nabyly sukně značných rozměrů na bocích, což bylo dosaženo nábojnicovými sklady, rozměrným rohlíkem a posléze velkou francouzskou nebo bubnovitou tzv. „fartingale“ (vytužená konstrukce talířovitého tvaru), na které byly nošeny barevně kontrastující spodnice.

Extrémně velké stojací límce zvané Medici a okružní často podpírala drátěná konstrukce (supportase). Okružní mohla mít krajkové okraje. Ačkoliv některá okružní byla uzavřená podle španělské módy, Francouzsky často preferovaly odhalený dekolt. Náhrdelníky, často s přívěsky, brože, šperky umístěné do vlasů, náušnice a další ozdoby se těšily oblibě, stejně jako skládací vějíře, rukavice či růžence [6].

Jindřich III. po svém návratu z Polska přivezl s sebou některé polské prvky (jako např. specifickou pokrývku hlavy). Muži si oblíbili nošení vycpaného husího břichu a širokých kalhot. V módě kalhot bylo možné najít velké množství variant. Krátké pláštěky byly spínány na levém rameni. Obuv, nazouváky, vycházela z italských pianelle. Bradka byla redukována do malé špičky. S vymizením krytí měl mužský oděv jisté ženské prvky, jako např. náušnice.

R. 1578 Jindřich III. měl škrobené okružní vyrobené z 15 loktů látky půl stopy široké. Na konci století bylo okružní, tvořené několika řadami neškrobeného materiálu označováno jako „padající okružní“ (fraise a la confusion). Muži a ženy vyčesávali vlasy nahoru tzv. en raquette. Dámské účesy byly podepřeny kovovými obroučkami. Muži i ženy nosili malé čapky, dámy si též oblíbily srdčité pokrývky hlavy (tzv. attifet) a klobouky. Zajímavá byla též obliba tzv. conch – motýlkovitě tvarované pokrývky hlavy z lehkých materiálů, připevněných na drátěné konstrukci, kterou si volily zejména vdovy [10].

kolem r. 1577, Germain Pilon, Medialon- le chancelier de Birague, Musee du Louvre, Paris, foto Hřibová

1577 - Portrait de la femme du Sénateur Millet – CARRACHYO, zdroj: <http://frenchrenaissancecostume.com/picture-galleries/16th-century-4th-quarter/>

kol. 1580, Marguerite de Valois with her brother Hercule François, Valois Tapestries, Uffizi Gallery, Florencie, zdroj: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Margot_Francois.jpg

1580-81, Water Festival at Bayonne, Valois Tapestries, Uffizi Gallery, Florence, zdroj: https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/f/ff/Valois_tapestry%2C_Water_Festival_at_Bayonne.jpg

1581 - Bal donné au Louvre en présence d'Henri III et de Catherine de Médicis pour le mariage d'Anne, duc de Joyeuse et de Marguerite de Lorraine-Vaudémont, Musée du Louvre, Paris, foto Hřibová

1582-86, Jindřich III, připsáno Francoisi Quesnelovi, Musée du Louvre, Paris, foto Hřibová

1594, předpokládáný portrét Gabrielle d'Estrees, škola Fontainebleau, Musée du Louvre, Paris, foto Hřibová

1597, Jeanne d'Albret à mi-corps, Thomas de LEU, zdroj: <http://frenchrenaissancecostume.com/picture-galleries/16th-century-4th-quarter/>

1600, Henriette de Balzac d'Entraigues, Marquise de Verneuil, WIERIX, Hieronymus, zdroj: <http://frenchrenaissancecostume.com/picture-galleries/16th-century-4th-quarter/>

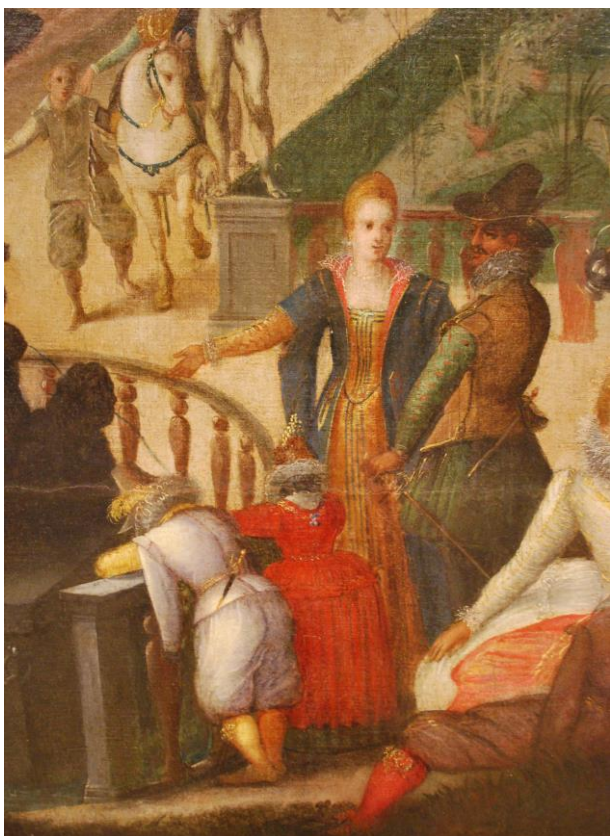

konec 16.stol, Bal à la cour d'Henri III, francouzská škola, Musée du Louvre, Paris, zdroj: <https://www.pinterest.com/pin/496662665130769873/>

date unknown, Louise de Lorraine, reine de France, artist unknown, zdroj: http://www.allposters.com/-sp/Louise-de-Lorraine-reine-de-France-epouse-d-Henri-III-Posters_i7259633_.htm

Konec 16.stol/poč. 17? Sebastien Vrancx, Musee Rouen, foto Hřibová

Konec 16.stol/poč. 17? Sebastien Vranx, Musee Rouen, foto Hřibová

Literatura:

- [1] BEAULIEU M., BAYLÉ, J., *Le costume en Bourgogne de Philippe le Hardi a la mort de Charles le Temeraire*, Paris, PUF, 1956, s. 70
- [2] FLORENT VÉNIEL a AVEC LA PARTICIPATION DE JACQUES LABROT ET VÉRONIQUE MONTEBAULT. *Le costume médiéval: la coquetterie par la mode vestimentaire XIVe et XVe siècles*. [Nouvelle éd.]. Bayeux: Heimdal, 2011. ISBN 28-404-8311-4., s. 162
- [3] HOUSTON, Mary G. *Medieval costume in England and France: the 13th, 14th, and 15th centuries*. New York: Dover Publications, 1996, xi, 228 p. ISBN 04-862-9060-3.
- [4] *Mid 15th Century French Dress; And Its Accessories* [online]. 1.8.2004 [cit. 2015-12-18]. Dostupné z: <http://webpages.charter.net/eleanorlebrun/Mid%2015th%20Century%20French%20Dress.htm>
- [5] *The tailoring of the grande assiette. La cotte simple* [online]. [cit. 2015-12-18]. Dostupné z: <http://cottesimple.com/articles/tailoring-grande-assiette/>
- [6] *French renaissance costume. French renaissance costume* [online]. [cit. 2015-12-18]. Dostupné z: <http://frenchrenaissancecostume.com/>
- [7] HOJKOVÁ, Anna. *Oděv jako výraz moci a hierarchií od konce 14. do konce 15. století. Komparace vývoje v českých zemích a Burgundsku*. Praha, 2012. Diplomová práce. Univerzita Karlova. Vedoucí práce Doc. Nejedlý.
- [8] *Burgundy*. *Wikipedia: the free encyclopedia* [online]. San Francisco (CA): Wikimedia Foundation, 2001-, 2015-12-1 [cit. 2015-12-21]. Dostupné z: <https://en.wikipedia.org/wiki/Burgundy>
- [9] THURSFIELD, Sarah. *The Medieval Tailor's Assistant, 2nd Edition: Common Garments 1100-1480*. 2nd edition (May 30, 2015). Costume and Fashion Pr, 2015. ISBN 0896762955.

[10] BOUCHER, François a Yvonne DESLANDRES. *20,000 years of fashion: the history of costume and personal adornment*. Expanded ed. New York: H.N. Abrams, 1987, 459 p. ISBN 08-109-1693-2.